جینالۆژیای مرۆڤی مۆدێرن وەک بابەت

هیوبرت دریفوس/ پل ڕابینوا
و/ لە فارسییەوە: ئیدریس شێخ شەرەفی
(کوردستانی ئێران)

(٢ - ٢)

تەکنەلۆژیای دیسیپلینی

پێویستە جەخت لەسەر ئەوە بکەینەوە کە زیندانەکان تەنیا یەکێک لە (مصادیق)ەکانی ئەم جۆرە تەکنەلۆژییە دیسیپلینی و چاوەدێری و سزادەرانەن. یەکێک لەو خاڵە سەرەکییانەی کە فوکو وەبەرچاوی گرتووە ئەوەیە کە زیندانەکان و ئەو نامانەی کە لە هەمبەر شکڵی ئایدیالی سزادانەوە دەنووسرێن، تەنیا ڕوخساری بەرجەستەتری ئەو کردارە گشتیترانەن کە مەیلیان بەرەو پیادە کردنی دیسیپلین هەبووە بەسەرتاک و بەسەر کۆمەڵەکاندا. لەسەرانسەری سەدەی هەژدە و بەتایبەتی نۆزدە، ئەم جۆرە تاکتیکانە بەسەر بەشەکانی تری دانیشتووان و لەناوەندی چاکسازیی جۆراوجۆرو هەروەها لە دەزگاکانی تری پیل دەکردنی کۆنترۆڵدا تەشەنەیان سەند. باسکردنی دامەزراوێکی وەکو نەخۆشخانەیان قوتابخانە، هەروەها دوان لەسەر زیندان ئامانجی ڕاستەقینەی فوکو پێک ناهێنێ، بەڵکو لە ڕاستیدا فوکو هۆگری شێوازە دیسیپلینیەکانە. ئێستا دەتوانین تاوتوێی ئەم کردارانە بکەین و تایبەتمەندییە گشتییەکانیان دەستنیشان بکەین.

دیسیپلین، بونیادو دامەزراو نییە، بەڵکو تەکنیکە؛ ئەم تەکنیکە لە هەندێ دامەزراوی وەکو (دەسبەسەرگەکان و سوپاکان) بەشێوەیەکی تەواو و سەرانسەری سوودی لێ وەردەگیرێت.

ئەوە لەکاتێکدایە کە لە هەندێ بونیادو دامەزراوی دیکەی وەکو (قوتابخانە و نەخۆشخانەکان) بۆ گەیشتن بە مەبەستێکی تایبەتی بەکار دەبرێت، هەروەها ڕەنگە دیسیپلین بەهۆی ئەو کاربەدەستانەی کە پێشتر هەبوونە (وەکو کاردەبەستانی لێپرسراوی کۆنترۆڵ کردنی نەخۆشی) یان هەندێ بەشی دەزگای دادوەری دەوڵەتی (بۆنموونە پۆلیس) بەکاربهێنرێت، بەڵام ناتوانین دیسیپلین لەگەڵ هیچ کام لەو حاڵە تایبەتییانە بەیەک و یەکسان دابنێین. دیسیپلین تەنیا نابێتە جێنشینی شێوازەکانی تری دەسەڵات لەکۆمەڵگادا، بەڵکو «ئابلووقە» یان دەدات و ئیستیعماریان دەکات، لەیەکتریان دەبەستێ، پانتایی کۆنترۆڵیان فراوان دەکا، کاراییان بە تینتر دەکاو «بەرزتر لە هەموو شتەکانی دیکە تەشەنە سەندنی کاریگەریی دەسەڵات بەسەر وردترین و دوورترین ڕەگەزەکانی مومکین دەکات» (پێشوو، ل٢١٦)

دیسیپلین چۆن کار دەکات؟ بە بڕوای فوکو دیسیپلین لانی کەم لە قۆناغە سەرەتاییەکانی بڵاوبوونەوەیدا، بە زۆری کار لەسەر جەستە دەکات. هەڵبەتە سەپاندنی جۆرە کۆنترۆڵێکی کۆمەڵایەتی بەسەر جەستەدا لە هەموو کۆمەڵگاکان دەبینرێت.

ئەوەی هێما و موئەششیری کۆمەڵگا دیسیپلینییەکانە، شکڵێکە کە ئەم کۆنترۆڵە بەخۆیەوە دەگرێت. لەم کۆمەڵگایانەدا، وەکو بابەتێک کە بەسەر بەشە پێکهێنەرەکانیدا بەش بەش کراوە، لەگەڵ جەستە هەڵسوکەوت دەکەن ئامانجی تەکنەلۆژیای دیسیپلینی بریتییە لە پێکهێنانی «[جەستەیەکی] ملکەچ و گوێڕایەڵ کە بتوانرێ کۆت بکرێ، سوودی لێ وەربگیرێت و گۆڕانکاری و چاکسازیی تێیدا پێکبهێنرێت» (پێشوو، ل١٣٦).

تەکنەلۆژیای دیسیپلینی چۆن کار دەکات؟ لەسەرەتادا جەستە بەسەر هەندێ بەشی وەکو دەست و قاچەکان دابەش دەکرێت، پاشان ئەم بەشانە جیاجیا وەبەرچاو دەگیرێن و دەخرێنە ژێر پەروەردەیەکی ورد و حسێب کراوەوە. لێ هاتوویی و کۆنترۆڵی هەموو بەشەکان و تەواوی جەستە، ئامانجە. دەتوانین باسی مەشقە سەربازییەکانی سوپای پاشایەتی بکەین کە ئەو هەموو کاتە بۆ ئەنجامدانی تەرخان دەکرێت لێرەدا پێوەر یەکجار زۆر گرنگە؛ گەورەترین، وردترین کارسازترین و گشتیترین سیستەمی کۆنترۆڵ کردنی مرۆڤەکان لەسەر وردترین و بچکۆڵەترین بنەماکانی دادەمەزرێت. دروست کردنی «دەسەڵاتی ورد» کە کاری خۆی لە جەستەوە وەکو بابەتی دەستکاری دەست پێ دەکات، کلیلی جێبەجێ کردنی دەسەڵات دیسیپلینە.

دووەم، ڕەهەندی تایبەت بە بکەری مانابەخش جار لەگەڵ جار زیاتر نادیدەو بێدەنگ دەکرێ و لە گرنگییەکەی کەم دەکرێتەوە. لەماوەی سەردەمی کلاسیکدا، سەرەڕای ئەوەی گرنگییەکی زۆر بەکارهێنانی ڕاست و دروستی نیشانەکان دەدراو دانپێدانان لەشوێنە گشتییەکان تاکو ئەوکاتیش لە سەرووی ڕێوڕەسمی دەسەڵات نواندنی پاشادا بوو، بەڵام دەزگا دیسیپلینییەکان، بەتایبەتی سوپاو قوتابخانە زۆر بەهێمنی هەندێ تەکنیک و شێوازیان دروست دەکرد کە بەهۆی ئەوانەوە، مرۆڤەکان وەکو بکەری قسە یان هەندێ نیشانە بۆ خوێندنەوە سەیریان نەدەکرد، بەڵکو وەکو بابەتگەلێک لە قەڵەم دەدران کە دەتوانرێ دروست و کۆنترۆڵ بکرێن. ئیدی جەستە وەکو هەڵگری مانا، بەشتێکی گرنگ نەدەژمێردرا، بۆ نموونە ئازایەتیی سەربازیی کە فوکو بە «جیلوەی جەستەیی شکۆمەندی شانازی» ناوزەدی دەکات، بەرەو نەمان چوو و لە بەرانبەر ئەمەدا جەخت لەسەر ڕێکخستنی ڕووالەتی و دژ کردەوەی بەدیسیپلین کراوی بەشە پێکهێنەرەکانی جەستە و پەرچەکرداری لەخۆڕای دەست و لاق و چاوەکان، دەکرایەوە. هەروەها فوکو نموونەیەک لەسەر مەشقە سەربازییەکان دێنێتەوە.

هەرچەندە فوکو شوێن پێی یەکەمین شێوازی ئەم جۆرە ڕاهێنانە لە لەشکری ڕۆمانیدا دەدۆزێتەوە، بەڵام ئەم چەشنە ڕاهێنانانە لەسەدەی هەژدەدا گشتیەتێکی زۆریان بەخۆوە بینی. مەشقی جەستەیی بەرەو یەکێک لە بەشە جیانەبووەکانی کارو کردەوەی دەسەڵات گۆڕانی بەسەردا هات، چونکە بەزۆری تەرکیزی لەسەر کۆنترۆڵی دەروونی جووڵەی جەستەیی سەربازەکان دەکرد. لەم بارەیەوە دەتوانین ڕێسا باوەکە بەم جۆرە دەربڕین: یەکەی بچووک هەڵبژێرن، لە هەموو جۆرە ڕەهەندێکی زهنییەت و مانا بەتاڵیان بکەن، ئەو کردەوە و ڕەفتارانەی کە ئەم یەکانە لەیەکتر دەبەستن شێوەی ڕێسای ڕەسمیی پێ ببەخشن و لە پێوەرێکی پانوبەریندا بەکاریان بێنن.

سێیەم، «دەسەڵاتی ورد» مەیلی بەرەو بەکارهێنانی زەمەن هەیە بەشێوەیەکی جیاواز دەسەڵاتی دیسیپلینی یان «دەست پەروەردە - dressage» بۆ ئەوەی بتوانێت بەچەشنێکی کارا و کاریگەر بجووڵێتەوە، دەبێ لەسەر ئەو جەستانەی کە بڕیارە ملکەچ و گوێڕایەڵ بکرێن، بەپێی توانا بەشێوەیەکی بەردەوام و هەمیشەیی کار بکات. نابێت کۆنترۆڵ و چاودێری بەجۆرێکی پچڕ پچڕ یان تەنانەت بەنۆرە پیادە بکرێن.

یەکدەست سازی کردەوە و کارایی و دیاری کردنی واتاکانی چالاکی، پێویستی بە پیادەکردنی کۆنترۆڵێکی ڕێکوپێک و بەردەوام هەیە. سەرەڕای ئەمە ئامانجە وەبەرچاوگیراوەکە و تەکنیکە پێویستەکان بۆ بەدەست هێنانی ئەم ئامانجە لەگەڵ یەکتردا ئاوێتە بوونە. بۆ گەیشتن بە خەونی ملکەچی و گوێڕایەڵیی تەواو و سەرانسەری و (هاوکات فراوانبوونی دەسەڵات) دەبووایە هەموو ڕەهەندەکانی فەزا، زەمەن و جووڵە ڕێسایی بکرێن و بێ ڕاوەستان سوودیان لێ وەربگیرێت. کەواتە لەسەرانسەری چەرخی کلاسیکدا تەکنیکە دیسیپلینییەکان ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتر، دەستپێوەگرانەتر، بەش بەشکەرتر، هونەریتر، دیارترو قازانج خوازانەتر دەبوون. «ساتی مێژوویی دیسیپلینەکان کاتێ دەستی پێ کرد کە هونەری جەستەی مرۆڤ سەری هەڵدا، ئەوهونەرەی کە تەنیا مەیلی بەرەو گەشەی شارەزاییەکانی یان توندوتۆکمەکردنی کۆت و ملکەچییەکەی نەبوو، بەڵکو چاودێریی دروست بوونی پێوەندییەک بوو کە جەستەی مرۆڤ، چەندە پڕ سوودتر دەبێ، ملکەچتری دەکات و بەپێچەوانەوە.. جەستەی مرۆڤ،دەچێتە ناو دەزگایەکی دەسەڵاتەوە کە هەڵدەلووشی، تێکیدەشکێنێ و سەرلەنوێ بونیادی دەنێتەوە... دیسیپلین، جەستەی ملکەچ و گوێڕایەڵ.... و ئامادەیی (قبووڵ کردنی دیسیپلینی) زیاترو دەسەڵاتی زیاتر پێکدەهێنێ» (پێشوو، ل١٣٧ و ١٣٨).

پیادەکردنی کۆنترۆڵ بەسەر فەزادا یەکێک لە ڕەگەزە

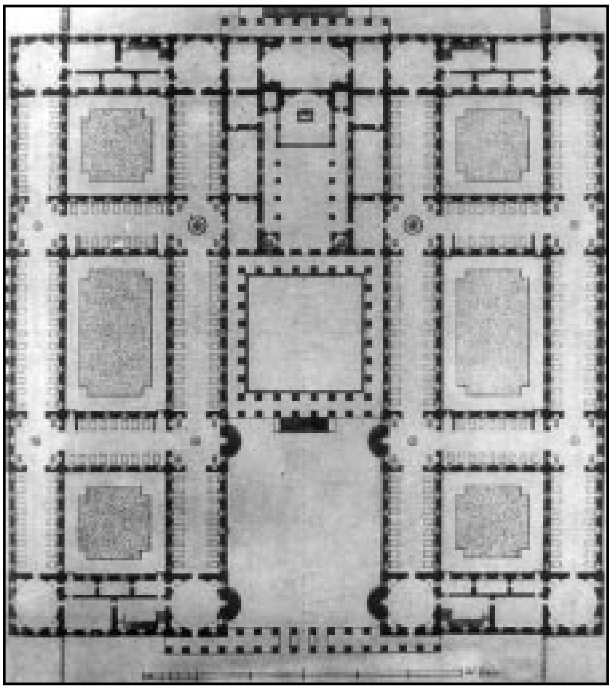

ژ. ف. دونۆفۆرژ، نەخشەی نەخۆشخانە
(١٧٥٧ - ١٧٨٠)

سەرەکییە پێکهێنەرەکانی ئەم تەکنەلۆژیایەیە. دیسیپلین بەهۆی ڕێکخستنی تاکەکانەوە لەنێو فەزادا بەرەو پێشەوە دەچێت و هەربۆیە بەشێوەیەکی تایبەتی پێویستی بە بەرتەسک سازی فەزا هەیە. لەنەخۆشخانە و قوتابخانە و پانتایی سەربازیدا جەخت لەسەر تۆڕی کۆنترۆڵێکی ڕێکوپێک دەکرێتەوە. کاتێک کە ئەم تۆڕە دروست بکرێت، دابەشکردنی دڵنیایی ئەو تاکانەی کە دەبێ بکەونە ژێر دیسیپلین و سەرپەرشتییەوە، مومکین دەبێ؛ ئەم شێوازە، گۆڕینی جەماوەری مەترسیدار یان کەسانی بەرەڵا و لانەوازە بەرەو تاکی ملکەچ و سەقامگیر مومکین دەکات.

لەتەکنەلۆژیای دیسیپلینیدا ڕێکخستنی نێوخۆی فەزا، پێوەندیی بە پرنسیپی دابەشکردنی بەرایی تاکەکانەوە هەیە لەنێو یەکە ڕێکوپێکەکان. ئەم فەزایە لەسەر بنەمای حوزوورو غیاب دامەزراوە. لەم جۆرە سیستەمە نیشانە بەخشە ساکارەدا، هەموو قوڵکەیەک (حفرة) لەتۆڕی جێگای مەبەستدا بەهایەکی پێ دەدرێت. ئەم قوڵکانە، پیادەکردنی تەکنیکە دیسیپلینەکان بەسەر جەستەدا ئاسانتر دەکەن. کاتێک کە تۆڕی کۆنترۆڵ دادەمەزرێت، ئەو پرنسیپەی باسمان کرد بەم جۆرە حوکم دەکات: «هەموو تاکێک شوێنێکی هەیە و هەموو شوێنێکیش خاوەن تاکێکی تایبەت بەخۆیەتی» (پێشوو، ل١٤٣). لەڕێگەی پیادەکردنی بەڕێوەبەرایەتییەکی پڕ لەوردەکارییەوە، تاکان، هەندێ شوێن دەدۆزنەوە، گۆڕانیان بەسەردا دەهێنرێت و دەکەونە ژێر چاوەدێرییەوە. بەمەبەستی دابین کردنی لێ هاتووترین و بە بەهرەترین جۆری ڕەفتار، پێویستە لەپێشدا ماهییەتی ئەو ڕەگەزانە پێناسە بکرێن کە بەکاردەهێنرێن، تاکەکان لە ڕووی ئەم پێناسەیەوە دیاری بکرێن و لە فەزا ڕێکخراوەکەدا دابنرێن و ڕۆڵەکان لە بونیادی ئەو فەزایەی کە تاکەکان تێیدا کاردەکەن، لەنێوان تاکەکاندا دابەش بکرێن. لە ئاکامدا دەبێت هەموو فەزای مەوجوود لەنێو پانتاییەکی ئابڵۆقەدراو دا، نەزم و ڕێک و پێکی وەربگرێ؛ هیچ چەشنە بەفیڕۆدان و شوێنی بەتاڵ و پەراوێزی سپی نابێ هەبێت؛ نابێ هیچ شتێک فەرامۆش بکرێ.

«لەدیسیپلیندا، ڕەگەزەکان، دەکرێ گۆڕینەوەیان پێ بکرێت، چونکە هەموو ڕەگەزێک بەپێی ئەو فەزایەی کە لەنێو کۆمەڵەیەکدا داگیری دەکات و بەپێی ئەو دوورییەی کە لەسەرجەم ڕەگەزەکانی تری جیادەکاتەوە، پێناسە دەکرێ» (پێشوو، ل١٤٥). کەواتە مەوقیعیەتی فەزای بەدیسیپلین کراو پێوەندیی بەنیشانەگوزاریی ئەو ڕێکخراوە «بونیادییەوە» هەیە.

پێویستە ئەوە بڵێین کە ئەم وەسفەی ڕێکخستنی فەزا تارادەیەکی زۆر بە پێناسەی ڕەگەز، گۆڕینی شێوازو کۆمەڵەکان دەچێت کە بیرمەندە بونیادگەرییە فەرەنسییەکان وەکو پرنسیپی گشتی تیۆریی خۆیان بەکاریان دێنا. فوکو کتێبی سیستەمی شتەکانی وەکو ئارکیۆلۆژیای بونیادگەری نووسی. لە بەرانبەر ئەمەدا کتێبی دیسیپلین و سزا بەشێوەیەکی گشتیی جینالۆژیای گوتاری بونیادگەری و ئەو کردارانەیە کە پێوەندییان بەوەوە هەیە.

فوکو ئاماژە بەدوو نموونە دەکات، بۆ ئەم جۆرە ڕێکخستنە «بونیادگەرایانەی» فەزا: یەکێکیان نەخۆشخانەی سەربازی و ئەویتریان کارخانەیە. نەخۆشخانەی سەربازیی ڕۆشفۆرت- یەکێک بوو لە سەرەتاییترین ئەزموونەکانی فەزای دیسیپلینی. بەندەرە سەربازییەکان شوێنێکی یەکجار گونجاو بوون بۆ ئەزموونە دیسیپلینییەکان، چونکە بە کەڵکی پڕ مەترسیترین جۆرەکانی ئاوێتەکردنی جەستەکان دەهاتن.

لەم بەندەرانەدا، دەریاوانەکان، سەربازە ڕاکردووەکان و بەرەڵاکان لەگەڵ جۆرەها نەخۆشی و درمە باوەکان لەسەرانسەری جیهاندا، لە دەوری یەکتر کۆدەبوونەوە. ئەرکی نەخۆشخانە چاوەدێری کردنی ئەم جۆرە تێکەڵاوبوون و ئاوێتە بوونە مەترسیدارانە بوو. لەم شوێنەدا، جیاسازیی وردی فەزا لەیەک کاتدا چەندین ئامانج و مەبەستی وەدی دێنا. نەخۆشییە ئیپدمییەکان (درمەکان) دەخرانە قەرەنتینەوە؛ سەربازە ڕاکردووەکان دەگیرانەوە؛ شمەکەکان دەخرانە ژێر

چاوەدێرییەوە. نەخۆشخانە لەسەرەتادا لەسەر بنەمای کۆنترۆڵ لە ڕێگەی دەرمانەوە کاری دەکرد. دواتر لەگەڵ فراوانبوونی تۆڕی کۆنترۆڵ نەخۆشەکان دەناسران و دەکەوتنە ژێر چاوەدێرییەوە. پۆلێن کردنەکەیان لەسەر بنەمای تەمەن، نەخۆشی و... ئەنجام دەدرا «هێدی هێدی فەزای ئیداری و سیاسی لەگەڵ فەزای دەرمانی لێک بەستراو ئەفزەلییەتی بەسەردا وەرگرت و جەستەکان، نەخۆشییەکان، نیشانەی نەخۆشی، فەردییەتی بەژیان و مەرگ بەخشی... لە هەناوی دیسیپلیندا، فەزایەک لە دایک بوو کە لەڕووی پزیشکییەوە بەسوود بوو» (پێشوو، ل١٤٤).

لە کۆتایی سەردەمی کلاسیکدا ڕێکخستنی فەزا و کاروکردەوەکان لەنێو کارخانەکاندا ئاڵۆزتر بوون. جا مەسەلە تەنیا پیادەکردنی دیسیپلین بەسەر دانیشتوواندا نەبوو، بەڵکو دەبوایە ئەم کۆنترۆڵە لەگەڵ بەرهەمهێناندا پێوەندی پەیدا بکا. لێرەدا فوکو وەکو نموونە ئاماژە بە کارخانەی ئۆبیرکامف دەکات کە دەکەوێتە ژوی Jouy. ئەم کارخانەیە بەسەر کۆمەڵێک کارگەی تایبەتمەندو پسپۆردا دابەش کرابوو کە لەسەر بنەمای جۆری کارەکەیان لەیەکتر جیادەکرانەوە (بۆ نموونە نەخشەکێشی (مصمم) نەخش و نیگاری قوماش، لێپرسراوانی دەفری بۆیەکردن، بۆیەچییەکان، کرێکارانی پەڕەمووچکار، ئەوکەسانەی قوماشیان ڕەنگ دەکرد). گەورەترین بینایەی کارخانەکە کە لە ساڵی (١٧٩١) دروست کرا، بینایەکی مەزن بوو کە درێژییەکەی (١١٠) مەترو لە سێ نهۆم پێکدەهات. لەنهۆمی یەکەم دا (١٣٢) مێزی کاری لێ بوو کە لە دوو ڕیز دانرابوون، هەر بۆیەچییەک لەگەڵ هاوکارەکەی لەسەر مێزی کاری خۆی ئیشی دەکرد و بەم پێیە (٢٦٤) کرێکار لەم بینایەیەدا کاریان دەکرد. بەروبوومی کۆتایی کارەکە لەو سەری مێزەکە زۆر بە وردەکارییەوە لە سەریەک کەڵەکە دەکرا و ئەو سەرپەرشتەی کە لە مەمەڕی نێوان دوو ڕیزی مێزەکان دەچووەسەرو دەهاتە خوار زۆر بە وردی چاوەدێریی شتەکانی دەکرد. تەواوی ڕەوتی کارەکە زۆر بە ئاسانی چاوەدێریی بەسەردا دەکرا و دەتوانرا بەروبوومی کاری هەموو مێزێکیش زۆر بە ئاسانی لەگەڵ کاری مێزەکانی تردا بەراورد بکرێت. بەم جۆرە زیاتر لە سەد ساڵ بەر لە سەرهەڵدانی تیلۆریزم، لەم جۆرە کارخانانەدا کاروکردەوە سەرەکییەکان لەکارگەکاندا دەستنیشان و پێناسە دەکران و هەر کام لە گۆڕاوەکانی پێوەندیدار بەهێزی کار، بۆ نموونە هێز، خێرایی و یەکدەستی لە شارەزاییدا تێیدەڕوانراو لەگەڵ یەکتردا بەراورد دەکرا و بەهایەکی تایبەتییان پێ دەبەخشرا. «بەم چەشنە هێزی ئەنجامدانی کار کە بەشێوەیەکی تەواو دیار لەنێوان کۆمەڵەیەکی کاملی جەستەکاندا بڵاوکرابۆوە، دەکرێ بەسەر یەکەی فەردیدا بەش بەش بکرێت. لەکاتی سەرهەڵدانی پیشەسازیی گەورە دەتوانرێت لەپشت سیستەمی دابەشکردنی کاری بەرهەمهێناندا، بەش بەش کردنی فەردییەتبەخشی هێزی کار بدۆزینەوە؛ بەزۆری دابەشکردنی فەزای دیسیپلینی گرەنتیی هەردووکیان بوو» (پێشوو، ل١٤٥). لەم جۆرە سیستەمەدا کرێکار، نەخۆش یان قوتابی بە وردی چاوەدێری بەسەردا دەکراو لەگەڵ ئەوانی تردا بەراورد دەکرا. لە هەمان کات و لە ڕێگەی هەمان وەسیلەوە نەزمبەخشین بەسەر تەواوی دانیشتوواندا بە چەشنێکی سەرکەوتووانە جێبەجێ دەکرا. ئەو پیادەکردنی کۆنترۆڵە بەسەر بەشەکانیدا لەگەڵ سیستەمی پیادەکردنی دیسیپلین بەسەر هەموو کۆمەڵگادا هەماهەنگ و تەریب بوو.

کەواتە دیسیپلین بەشێوەیەکی جۆراو جۆرو پڕ لە وردەکاری کاردەکات. (دیسیپلین، تاکەکان «دروست دەکات») و تەکنیکی تایبەتی دەسەڵاتێکە کە تاکەکان هەم وەکو بابەت و هەم وەکو ئامرازی جێبەجێ کردنی خۆی سەیر دەکات) (پێشوو، ل١٧٠). دیسیپلین ئەم کارە لە ڕێگای تێکشکاندنی تاکەکان یان فێرکردنی وانەی ئەخلاقییەوە ئەنجام نادات، بەڵکو بەهۆی شێوازی «خاکەڕییانە - متواضعانە»ی پەروەردەو دابەشکردن بە ئەنجامی دەگەیەنێت.

دیسیپلین لە ڕێگەی ئاوێتەیەکی چاوەدێریی زنجیرەیی (تدرجی) و ئەحکامی مەیلدار بەرەو نۆرماڵسازی کاردەکات. ئەم دووانە لەناو تەکنیکی سەرەکیی دەسەڵاتی دیسیپلینی واتە لە موعایەنەدا لەگەڵ یەکتر تێکەڵاو دەبن.

چاوەدێریی زنجیرەیی یەکێک لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی موعایەنە Examen (ئەزموون یان تاقیکردنەوە)یە. ئامانجی سەرەکی ئەوەیە کە چاوەدێری و تێڕوانین ببێت بەبەشێکی جیانەبۆوەی بەرهەمهێنان و کۆنترۆڵ. کردەی چاوەدێری کردن و چاوەدێری کران یەکێک لە ئامرازە سەرەکییەکانی پێوەندی گرتنی تاکەکان لەگەڵ یەکتری و لەفەزای دیسیپلیندایە. پیادەکردنی کۆنترۆڵ بەسەر جەستەکاندا لەسەر بنەمای «یاسای بینایی دەسەڵات - op-tics of Power» دامەزراوە. یەکەمین نموونەی ئەم جۆرە کۆنترۆڵە لە ڕێگای پیادەکردنی چاوەدێری و تێڕوانین و دابین کردنی کارایی لە ڕێگەی سەیر کردن و پێکهێنانی نەزم و ڕێک و پێکی لەڕێگەی بەرقەرارکردنی بونیادی فەزایی، دەتوانین لە ئۆردوگا سەربازییەکان بدۆزینەوە. لە ئۆردوگا (معسکر) سەربازییەکاندا ڕێکخستن و چاوەدێریی تەواو و سەرانسەری مومکین بوو، ئەو ڕۆڵانەی لەوێدا جێبەجێ دەکران، بەرتەسک بوون، بەڵام نموونەی ئۆردوگای سەرکەوتووانە بوو و دواتر لەڕووی ئەم نموونەیەوە بۆ دروست

کردنی نەخشەی مەزنی شار، شوێنی نیشتەجێ بوونی چینی کرێکار، دروست کردنی زیندان و قوتابخانەکان و تاد... کەڵک وەرگیراو نموونەی ئۆردوگای سەربازی لە ئاستێکی بەرفراواندا پیادەکردنی کۆنترۆڵی لەرێگای پلەوپایەی زنجیرەیی و چاوەدێرییەوە دەلواند، بەڵام دەبوایە ئەم نموونە لە ژینگەکانی دیکەدا دەستکاری و هەموار کرابا.

پرسی بینرانی ناوەوەی بینایەکان بەمەبەستی دابین بوونی دەرفەتی چاوەدێری و تێڕوانین، بوو بەیەکێک لەو بابەتە گشتیانەی کە بیناسازانی سەردەمی کلاسیک گرنگییان پێ دەدا. گەلێک نەخشە بۆ دروست کردنی قوتابخانە و نەخۆشخانە و یۆتۆپیاکان خرانە ڕوو کە تێیاندا بۆ بینینیشیان لە دەرەوەڕا گەیشتە ئەوپەڕی خۆی. وەکو نموونە دەتوانین ئاماژە بە بینایەی قوتابخانەی سەربازیی پاریس بکەین. ئامانجی ئەم قوتابخانەیەش پیادەکردنی قورسی و سەختی بوو: «جەستەی بەهێز پەروەردە بکەن: ئەجێندای دابین کردنی ساخلەمی بەم جۆرە بوو؛ ئەفسەری لایەق و شایستە بەکاربێنن: ئەجێندای دەستەبەرکردنی سەلاحییات و شایستەیی بەم جۆرە بوو؛ سەربازی ملکەچ پەروەردە بکەن: ئەجێندای سیاسی بەم جۆرە بوو؛ پێشی ڕابوواردن و هۆمۆسێکسی بگرن: ئەمەش ئەجێندای ئەخلاقی بوو» (پێشوو، ل١٧٢). ئەم ئەجێندایانە تاڕادەیەک لە ڕێگای شکڵی بینایەکانەوە جێبەجێ دەکران.

بینای قوتابخانەکان خاوەنی ساڵۆن (مەمەڕ)ی دوورو درێژبوون کە لە هۆبە و ژووری بچووک پێکدەهات. هەردە ژوور بەرپرسێکی هەبوو و هەموو تاکێک ژوورێکی بچووکی تەواو داخراوی پێ دەدرا کە لە دراوسێکانی جیای دەکردەوە، بەڵام لەدیواری ئەم ژوورەدا کونێک بۆ چاوەدێری و تێڕوانین ئامادەکرابوو. لە ژووری نانی نیوەڕۆ مێزەکان بەجۆرێک هەڵچێنرابوون کە مێزی پاسەوانەکان دەکەوتە سەرووی مێزی سەربازەکان. ئاودەستەکان نیوە دەرگایان بۆ دروست کرابوو، بەڵام دیواری قەراغەکانی تەواو بوو. ئەم جۆرە وردەکاری و شتە لاوەکییانە وەکو بابەتی کەم بایەخ خۆدەنوێنن، بەڵام هەر ئەمانە بەشی سەرەکی تەکنەلۆژیای دیسیپلینی بوون. لەنێو ئەم فەزا بونیادییەدا، مونفەریدسازی و چاوەدێری لەیەکتری دەبەستران.

پاش ئەوەی ئەم شتە لاوەکییانە لە پانتایی چاودێری و تێڕوانین لەنێو کارگەکانی بەرهەمهێناندا، یەکێتی و یەکپارچەیی بەخۆوەبینی، مەسەلەکە دیسان ئاڵۆزتر بوو.

بە وەبەرچاوگرتنی ڕادەی ڕوو لە زیادی کارگە پیشەسازییەکان، هەندێ حاڵەتی وەکو تەزویر، تەمەڵی، خرابکاری، ناکارایی، نەخۆشی و ناشایستەیی، گەلێک زیانی لێ دەکەوتەوە. لە وتاری ئەنسیکلۆپیدیای فەرەنسی سەبارەت بە «پیشەسازی»، پسپۆری لە چاوەدێری و تێڕوانین، وەکو بەشێکی حەتمی ئامرازی بەرهەمهێنان وەسف کرابوو. چاوەدێرەکان لە ڕووی زنجیرەی پلەوپایەکانەوە لە کرێکارەکان جیابوون، بەڵام بەشێک بوون لە سیستەمی نوێی بەرهەمهێنان. چاودێری و تێڕوانین، ڕۆڵێکی ئابووریی گرنگی هەبوو و لە هەمان کاتیشدا ئەرکی دیسیپلینی خۆیشی بە ئەنجام دەگەیاند. دەسەڵات بە تێپەڕبوون لە پاڵوێنەی (صافی) چاوەدێری و تێڕوانین لە کارخانەکاندا، بەرەو دیاردەیەکی «چەند لایەن، ئۆتۆماتیک و خودموختار» گۆڕانی بەسەرداهات یان تاڕادەیەک ئەم جۆرە تایبەتمەندییانەی بەدەست دەهێنا (پێشوو، ل١٧٦). هەڵبەتە تاکەکان دەسەڵاتیان جێبەجێ دەکرد، بەڵام ڕێکخستنی دەسەڵات بوو کە دەبووە هۆی جێبەجێ کردنی. مەبەستی ئەم وتەیە «چاوەدێرەکان بێ ڕاوەستان چاوەدێرییان دەکرد» ئەوەبوو کە لەسەرەتای قۆناغی بە پیشەسازی بوونەوە، دەسەڵات و کارایی لەنێو یەک سیستەمدا لێک گرێ دران و فەزاو بەرهەمهێنان بەهۆی زانستی چاوەدێری و تێڕوانین لێکبەستران.

ئەم سیستەمە دیسیپلینە پێویستی بە پێوەرێک بوو کە یەکێتی بەکاروکردەوەکانی ببەخشێت و سزا وەبەرچاو گیراوەکان بەشێوەیەکی یەکجار زۆر وردو دیار دەستنیشان بکات. ئەم پێوەرە بریتی بوو لە «سزای نۆرماڵ سازی nor-malizing Judgement» فوکو ئەم جۆرە سزادانە وەکو جۆرێک «وردە سزادان» وەسف دەکات کە بەهۆی ئەوەوە بەشێکی زۆری ژیان کە هێندەش گرنگ نەبوونە تاکو لە ڕێوشوێنە یاساییەکاندا ئاماژەیان پێ بکرێت، ئێستا بەهۆی دەسەڵاتەوە داگیر دەکرێن. دەتوانین باسی وردە سزای تایبەت بەکات (دواکەوتن، غیاب بوون، وەستان لە کاتی ئەنجام دانی کار) سەبارەت بە چالاکی (کەمتەرخەمی، غەفڵەت، وەڕەزی) تایبەت بە جەستە (شێوازی ڕۆیشتن یان وەستان ، جووڵە و ئاماژەی نارێکوپێک، نە پاراستنی پاک و خاوێنی) و لە هەمبەر جنسییەتیشەوە (ناپاکی، هەرزەیی) بکەین (پێشوو، ل١٧٨).

لە ڕێگەی دیاری کردنی لاوەکیترین ڕوخساری ڕەفتاری ژیانی ڕۆژانە، دەتوانین بڵێین هەموو شتێک بەشێوەیەکی بەهێز بۆ سزادان دەشیا. تاکی نەگونجاو و خود موختار تەنانەت ئەگەر بەشێوەیەکی کاتەکیش گوێی بە پێوەرە باوەکان نەدابووایە، دەکرایە بابەتی جێگەی سەرنجی دیسیپلینی.

بەم جۆرە ڕەفتاری تاکەکان لەنێوان دوو جەمسەری چاک و خراپ دابەش دەکرا، لەنێوان ئەم دوو جەمسەرەدا کۆمەڵێک

زیندانی ناوەندی ڕێن (١٨٧٧)

قۆناغی دیاریکراو و پەیژەیی (مدرج) بوونی هەبوو کە دەکرا بناسرێت و زانیاری لەسەر وەدەست بهێنرێت. بەم جۆرە هەموو سەرپێچی و هەڵەیەکی بچووک لەڕووی چەندییەوە هەڵدەسەنگێنراو پلەبەندی دەکرا. لە ئاکامدا تەسەوری شتێکی وەکو «ژمێریاریی سزایی» مومکین بوو. بە سوود وەرگرتن لەم جۆرە شێوازانەی بەش بەش کردنی چەندی، دەرفەتی دروست کردنی دۆسیەی عەینی سەبارەت بە هەموو تاکێک قابیلی تەسەور کردن بوو. لەم ڕوویەوە «دیسیپلین لەگەڵ هەڵسەنگاندنی وردی کردەوەکان، «لەڕاستیدا» لەهەمبەر تاکەکانەوە حوکم دەدات؛ ئەو سزایەی پیادە دەکرێ لەنێو بازنەی مەعریفە لە بارەی تاکەکانەوە دەمج دەکرێت» (پێشوو، ل١٨١). بەم چەشنە زنجیرەی پلەوپایەیەکی عەینی قابیلی تەسەور بوو کە بەهۆی ئەوەوە دابەشکردنی تاکەکان پاساوی بۆ دەهێنرایەوە و لێهاتووتر دەکرا.

کاریگەریی «سزای نۆرماڵسازی تاکەکان» ئاڵۆزە. ئەم سزایە لە پرنسیپی بەرایی لە پانتایی یەکسانی ڕواڵەتی نێوان تاکەکانەوە سەرچاوەی گرتووە. هەر ئەمە بۆ خۆی وەکیەکی و هاوتایی لێ دەکەوێتەوە کە پرنسیپی یەکڕەنگی لەگەڵ جەماعەت (conformity) لەوەوە وەرگیراوە، بەڵام پاش ئەوەی دەزگای «دیسیپلین» بە جووڵە بکەوێت، جیاکردنەوە و گۆشەگیرکردن زۆر بە دەقیقتری و وردتری ئەنجام دەدرێت کە بەشێوەیەکی عەینی تاکەکان لە یەکتر جیادەکاتەوە و لەنێو زنجیرەی پلەوپایەکان شوێنیان دەکاتەوە.

ئەو شێوازەی کە چاوەدێری و تێڕوانین لەگەڵ سزای نۆرماڵسازیدا لێک گرێ دەدات، شێوازی ناسراوی (معاینه Examen)یە. لە ڕێوڕەسمی موعایەنەدا شکڵی نوێی دەسەڵات و شکڵی نوێی مەعریفە (کە هەردووکیان مەیلیان بەرەو ڕووی تاکەکان هەیە» لە یەک تەکنیکدا لەگەڵ یەکتری کۆدەکرێنەوە. موعایەنە لە ماهییەتی خۆیدا، «کۆتکردنی ئەوکەسانەی کە وەکو بابەت تەسەور کراون و بابەتسازی ئەو کەسانەی کە کۆت کراوان، ئاشکرا دەکات» (پێشوو، ل١٨٥). ئەمە دەتوانێت لانی کەم لەڕووی بۆچوونەوە گۆڕانکارییەکی یارمەتیدەر بێت. بۆنموونە دەتوانین حاڵەتی نەخۆشخانە بێنینە بەرچاوی خۆمان. لەسەدەی حەڤدە، پزیشک سەردانی نەخۆشخانەی دەکرد، بەڵام هێندە خۆی لە بەڕێوەبردنیدا هەڵنەدەقورتاند، بەڵام ئەو بەهۆی ماهییەتی ئەو جۆرە مەعریفەیەی کە بەدوایدا دەگەڕا و هەروەها بەهۆی ئەو شێوازانەی کە لە پێناوی بەدەستهێنانی ئەم مەعریفەیە بەکاری دەهێنا، وردە وردە کەوتە مەوقیفی گیرۆدەبوون و خۆتێهەڵقورتاندنێکی ڕوو لە زیاد (لەکاروباری نەخۆشخانەدا). هێدی هێدی کە نەخۆشخانە وەکو ناوەندێکی پەروەردە و مەعریفەی تاقیکاری و ئەزموونی لێهات، پزیشک ڕۆڵێکی زیاتری لەکاروبارەکانیدا پەیدا کرد؛ ژمارەی یارمەتیدەرەکانی زیاتر دەبوون؛ تەنانەت شکڵی نەخۆشخانەش گۆڕانکاریی بەسەردادەهات بۆ ئەوەی ڤیزیت و موعایەنەکانی پزیشک کەببوو بە تەوەری سەرەکیی ئیدارەی کاروباری نەخۆشخانە، بە ئاسانی ئەنجام بدرێت. هەروەکو فوکو خۆی لە کتێبی (لەدایک بوونی دەرمانگە) بە چەشنێکی ڕازیکەر پێشانی داوە کە نەخۆشخانەی تەواو بە دیسیپلین کراو بەشێوەی هاوتای مادی مەعریفەی پزیشکی سەری هەڵدا. ئەم جۆرە گۆڕانکارییانە نە بێ مەترسی بوون و نە کەمبایەخ.

گرنگیی موعایەنە لە نەخۆشخانەکان و لەسەرجەم دەزگاکانی تردا بە پلەی یەکەم، لە پرۆسەی پێچەوانەسازییەکی جوان و ناسک، بەڵام گرنگەوە سەرچاوەی دەگرت. دەسەڵات لەشکڵە تەقلیدییەکەی خۆیدا، وەکو دەسەڵاتی پاشا، دەتوانین بیبینین، لە شوێنە گشتییەکان دەردەکەوێت و بەردەوام نمایش دەکرێت. لێرەدا جەماوەر دوور لە دیدە قەرار دەگرن و تەنیا لە پەراوێزی تیشکی درەخشانی دەسەڵاتی میردا دەردەکەون. دەسەڵاتی دیسیپلینی ئەم پێوەندییە پێچەوانە دەکاتەوە. لێرەدا دەسەڵات بۆ خۆی بەدوای نادیاریدا دەکەوێت و بەپێچەوانەوە، بابەتەکانی دەسەڵات کە دەسەڵات لەسەریان کار دەکات، زۆر بە باشی دەبینرێن. هەر ئەم واقیعەتەی چاوەدێری و بینراوییە بەردەوام و هەمیشەییەیە کە ڕازی تەکنەلۆژیای دیسیپلینی پێکدەهێنێت. «لەم فەزایەی دەسەڵات و زاڵ بووندا، دەسەڵاتی دیسیپلینی، بە توانایی خۆی هەر لەبنەڕەتدا لەڕێگەی نەزم و ڕێکوپێک خستنی شتەکان ئاشکرا دەکات. موعایەنە هەروەک دەڵێن ڕێوڕەسم و پەیڕەوی ئەم چەشنە بەبابەت بوونەیە» (پێشوو، ل١٨٧). لە ڕێگەی ئەم جۆرە

پێچەوانەسازییەی لە بۆ بینینیشیان دایە کە ئێستا دەسەڵات کار دەکات.

دووەم، موعایەنە لە ڕێگەی کۆکردنەوەی دۆسییەکان، هەموو تاکێک بۆ حاڵەتێک بۆ خوێندنەوە دەگۆڕێت. لە ڕوانگەی فوکووە ئەمە بەگۆڕانکارییەکی مەزن دەژمێردرێ. پێشتر شتەلاوەکییەکانی ژیانی ڕۆژانە و بەسەرهاتی تاکەکان، نەدەچوو، ناو تۆڕی سیستەمی حقووقی و هیچ جۆرە دۆسییەیەکی دیکەوە، بەڵام ئێستا ئەم شتە لاوەکییانە یەکجار زۆر گرنگییان پێ دەدرێت. ئەوەی سەردەمێک هۆیەک بوو بۆ ڕێزلێنان لەقارەمانەکان، واتە ستایش کردن و بە بەرز نرخاندنی ژیانیان لە قاڵبی بابەتی نووسراو، ئێستا پێچەوانە دەکرێتەوە. ئێستا کەم بایەخترین چالاکی و بیروبۆچوونەکانی زۆر بە وردی تۆمار دەکرێن. بەم چەشنە ڕۆڵ و ئەرکی فەردییەتبەخشین گۆڕانی بەسەرداdێت. لە هەندێ ڕژێمی وەکو ڕژێمی دەرەبەگایەتیدا، فەردییەت بەشێوەیەکی زۆر بەرجەستە لە لوتکەی سیستەمەکەدا دیاری کرابوو. هەرچەندە تاکەکە دەسەڵاتی زیاتری بەکارهێنابا زیاتر وەکو تاکێکی دیارو بەرچاو دەناسرا؛ ئەم فەردییەتە لە شانازییەکان، لە ئابڕوو و پلەوپایە و تەنانەت لە جۆری بەخاکسپاردنی تاکەکەدا خۆی دەردەخست. لەبەرانبەر ئەمەدا لە ڕژێمی دیسیپلینی، فەردییەت، لە خوارەوە خۆدەنوێنێ، لە ڕێگەی چاوەدێری و تێڕوانینێکی بەردەوامەوە، فەردییەت دەدرێ بە هەموو ئەوکەسانەی کە بوونەتە بابەت و کەوتوونەتە بەر کۆنترۆڵەوە. منداڵ، نەخۆش و تاوانبار بەشێوەیەکی یەکجار زۆر زیاتر لە مرۆڤە بە تەمەنەکان، ساخڵەم و یاسا پارێزەکان، هەوڵی ناسینیان دەدرێت. بەم چەشنە دۆسییە شوێنی حەماسە دەگرێتەوە. ئێستا نە تەنیا دەسەڵات فەردییەت دێنێتە ناو پانتایی بینین و چاوەدێرییەوە، بەڵکو ئەم فەردییەتە عەینییە، لە نووسین و بەڵگەنامەکاندا تۆمار دەکات. ڕێکخراوی پانوبەرین و پڕ لە وردەکاری بەڵگەنامە و بڕوانامەکان دەبێتە یەکێک لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی گەشە و بەرفراوانبوونی دەسەڵات. دۆسییەکان ئەم دەرفەتە بۆ کاربەدەستە حکومییەکان دەڕەخسێنن کە سیستەمێکی نیشانە گوزاریی عەینی دابمەزرێنن.

هەر ئەم کەڵەکە بوونەی بەڵگەنامە و بڕوانامە تاکەکەسییان بەشێوەیەکی ڕێک و پێک، «پێوانی دیاردە گشتییەکان، وەسف کردنی گرووپ و واقیعییەتە بەکۆمەڵەکان، موحاسەبەی دووریی نێوان تاکەکان (و) شێوازی دابەشبوونیان لەنێو دانیشتووان» دەلوێنێ (پێشوو، ل۱۹۰). تاکی مۆدێرن، بەشێوەی بابەتێکی بەش بەش کراو و تۆمارکراو، دەسکەوتێکی مێژووییە. هیچ تاکێکی گشتی و عام و (نا مێژوویی) لە ئارادا نییە کە دەسەڵات لەسەری چالاکی و توێژینەوەکانی خۆی جێبەجێ کردبێت، بەڵکو ئەم تاکە بەرهەم و بابەتی ئاوێتە بوون و تێکەڵبوونێکی تایبەتی دەسەڵات و مەعریفەیە تاک بەروبوومی گۆڕانکاریی ستراتیژیی ئاڵۆزە لە پانتایی دەسەڵات و ئاڵوگۆڕ زۆرو زەوەندە لە زانستە مرۆڤایەتییەکاندا.

لەگەڵ سەرهەڵدانی زانستی دەرمانی هەنگاوێکی سەرەکی بەرەو دروست بوونی زانستی مرۆڤ بەمانا سەردەمییەکەی، هاویشترا. کۆکردنەوەی زانیاری و کۆپی کردنی دۆسییەکان و بەرفراوانبوونی بەردەوامی پانتاییە نوێیەکانی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە بەم چەشنە پانوبەرینە، هاوکات و هاوڕێ لەگەڵ پاکژکردن و برەوپێدانی تەکنیکە دیسیپلینییە پێویستەکان لەپێناوی چاوەدێری و بەش بەش کردنی پەیکەری مرۆڤ، ئەنجام دەدرا، بۆ ئەوەی جەستەی ئادەمیزاد بکەوێتە ژێر دەستکاری و کۆنترۆڵێکی زۆرترەوە. لە ڕوانگەی فوکووە سەرهەڵدانی زانستە مرۆڤایەتییەکان گۆڕانکارییەکی پڕ لە شانازی نییە: «زانستی مرۆڤ...لەوانەیە لە هەناوی .. ئەرشیفە شەرمهێنەرەکاندا لە دایک بووبێت، واتە ڕێک لەو شوێنەی کە پیادەکردنی زۆرەملێ و ناچار بەشێوە مۆدێرنەکەی بەسەر پێکەرو جووڵە و ڕەفتاری مرۆڤدا دەستی پێ کرد» (پێشوو، ل۱۹۱).

فوکو بەڵگە دێنێتەوە کە خودی پێناسەی زانستی مرۆیی وەکو «دیسیپلینە» زانستییەکان، پێوەندییەکی نزیکی لەگەڵ بەرفراوانبوونی تەکنەلۆژیای دیسیپلینیدا هەیە.

ئەم پێک چوونە شتێکی زۆر زیاترە لە ئاوێتەیی و هاوشکڵی بەڕێکەوتی (تصادفی) وشەکانە. زانستی کۆمەڵایەتی (دەروونناسی، زانستی دانیشتووان، ئامار، تاوانناسی، تەندروستی کۆمەڵایەتی و ...تاد) سەرەتا لەنێو دەزگا تایبەتییەکانی دەسەڵاتدا (نەخۆشخانەکان، زیندانەکان، دەزگاکانی بەڕێوەبردن) دامەزران و هەر لەوێدا ڕۆڵی پسپۆڕی خۆیان وەرگرت. ئەم دەزگایانە پێویستیان بە گوتارو کرداری قابیلی جێبەجێ بوون و پاکژتر هەبوو. هەر ئەم گوتارانە، نیمچە زانست و «دیسیپلینە» زانستییەکان، ڕێسای تایبەتی کۆکردنەوەی شەواهید، شێوازە تایبەتییەکانی پۆلێن کردن و وەلابردنی (بابەتەکان) و پسپۆڕییە زانستییە تایبەتییەکانی خۆیانیان دروست کرد؛ بەڵام ئەم کارەیان لەنێو دەقێکی بەربڵاوتری تەکنەلۆژیای دیسیپلینیدا بە ئەنجام گەیاند.

(لێرەدا) مەبەست ئەوە نییە کە زانستی مرۆڤ ڕەنگدانەوەی ڕاستەوخۆی زیندانە، بەڵکو پێویستە تەنیا ئەوە بڵێین کە ئەم زانستانە لە قاڵبێکی مێژوویی هاوبەش (لەگەڵ زیندان)دا سەریان هەڵداو تاکو ئێستاش خۆیانیان لە

تەکنەلۆژیاکانی دەسەڵات / مەعریفە کە زیندانیان گەمارۆداوە، جیانەکردۆتەوە. تەکنەلۆژیای دیسیپلینی دەسەڵات لەپێناوی دروست کردنی پەیکەری ملکەچ و بە سوود (تەکنیکێکی بۆ لێک گرێدان و تێکەڵ کردنی کۆتکردن و گۆڕینی (تاک) بەرەو بابەت دادەنا ... تۆڕی زیندان و حەبس یەکێک لە بزوێنەرەکانی ئەم دەسەڵات/ مەعریفەیە پێکدێنێ کە زانستە مرۆڤایەتییەکانی لە ڕووی مێژووییەوە مومکین کردووە. مرۆڤی داناو زانا (جا چ بەڕۆح یان فەردییەت یان ئاگایی یان شێوازی ئیدارە و یان بە هەرشتێکی دیکە ناوزەد بکرێ) دەرەنجامی ئەم گەمارۆ شیکردنەوەیە، ئەم دەسەڵات/ بینینەیە» (پێشوو، ل۳۰۵).

زانستە کۆمەڵایەتییەکان و گۆڕانی مرۆڤ بۆ بابەت

گوزارشتی فوکو لە گۆڕانی مرۆڤ بۆ بابەت، هەندێ پرسیاری گرنگ سەبارەت بە زانستە کۆمەڵایەتییەکان دەوروژێنێ. کاتێ بۆمان دەربکەوێت کە زانستە کۆمەڵایەتییەکان لە چوارچێوەی دەسەڵاتدا سەریان هەڵداوە، یەکراست ئەو پرسیارە لامان دروست دەبێ کە ئایا زانستە کۆمەڵایەتییەکان دەتوانن هەروەکو زانستە سروشتییەکان خۆیان لەم چوارچێوەی دەسەڵاتە دابڕن، بەڵام ئەگەر بێتو لە ڕوانگەی فوکووە سەیری بکەین، ئەوا جەخت لەسەر دوو پرسیاری جیاواز دکەینەوە: ئایا ئەو زانستە کۆمەڵایەتییە عەینی و سەربەخۆیەی کە بەشێوەیەکی ڕێکوپێک هێنانە بەرباسی هەر چەشنە پرسیارێک لە هەمبەر هەلومەرجی ئیمکانی خۆیەوە وەلادەنێت، لە توانایدا هەیە بگات بە ئیدراکێکی گشتی و مانادار سەبارەت بە ژیانی مرۆڤ؟ پرسیارێکی لەمەش گرنگتر ئەوەیە کە ئایا پاڵنەر و ئاکامی ئەم هەوڵە بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی و عەینییەت چییە؟ ئەو پرسیارەی کە ڕەنگە فوکو لەگەڵیدا بەرەو ڕووبێتەوە و دەبێ وەڵامی بداتەوە ئەوەیە: ئایا زانستە کۆمەڵایەتییەکان دەتوانن وابەستەیی (پێوەندیداری) خۆیان لەگەڵ پێش زەمینەی کرداره کۆمەڵایەتییەکان وەکو مەرجی ئیمکانی خۆیان پەسەند بکەن و پاشان هەر ئەم پێش زەمینەیە بەشێوەیەکی زانستی بخوێننەوە؟ ڕەنگە فوکو ئەم پرسیارەی بەم شێوەیە هەڵبگێڕایەتەوە کە ئەگەر ئێمە بتوانین تیۆرییەکمان سەبارەت بەپێش زەمینەی کردارە کۆمەڵایەتییەکان هەبێت کە زانستێکی کۆمەڵایەتی تایبەت مومکین دەکەن، ئایا ئەم تیۆرییە لە توانایدا هەیە ئەو ڕۆڵەی کە خودی تیۆرییەکی ئەوتۆ لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە جێبەجێ و ڕایی دەکات، ڕوون بکاتەوە.

ئەم گۆڕانکارییانە لەو شتەی کە بە بڕوای ئێمە پرسیاری بەجێ و پێوەندیدارن، لەوانەیە تەنیا وەکو دژ کردەوەیەکی خۆ دزینانەوە بێنە بەرچاو سەبارەت بە پرسە فەلسەفییە سەرەکییەکان، بەڵام لە ڕاستیدا ئەمانە لە لۆژیکی هەڵوێستی هزری فوکووە سەرچاوە دەگرن. سەرەتا فوکو لە گیرۆدەبوون لەگەڵ هەرچەشنە مشتومڕێک لەمەڕ ئەوەی چ هەڵوێستێک ڕاستە، بەردەوام خۆ دەبوێرێت. فوکو تا بەر لە نووسینی کتێبی ئارکیۆلۆژیا، بەهۆی هەڵپەساردن و وەلانانی هەموو جۆرە لافێکی مەیلدار بەرەو حەقیقەت و هەرچەشنە هەوڵدانێک بە ئاراستەی پاساوهێنانەوە یان دۆزینەوەی بونیاد بۆ هەموو جۆرە چالاکییەکی جددی کە خەریکی کەشف و دۆزینەوەی تیۆرییەکی عەینی بێت، فینۆمینۆلۆژیای تا ئەوپەڕی لۆژیکی خۆی بەرەو پێشەوە بردبوو. سەرەڕای ئەمە، هەر لەسەرەتاوە فوکو بەهۆی هەڵپەساردن و وەلانانی ئەومانایەی کە خودی بکەری ناسین بە ئەزموونەکانی خۆی دەبەخشێ لە فینۆمینۆلۆژیا ئەولاتر ڕۆیشت. لە ڕوانگەی ئارکیۆلۆژیستەوە بابەتی بێوەندیدار بە جددی بوون و مانادار بوون هەر لە بنەڕەتدا نایەنە بەرباس، بەڵام لە ڕێگەی زیادکردنی شێوازی جینالۆژی، فوکو دەتوانێ جارێکی تر بابەتی پێوەندیدار بە جددییەت و مانا بێنێتەوە بەرباس. بەم شێوەیە، ئەو جۆرە جددی بوونەی کە جێگەی مەبەستە، بریتی نییە لە لاف و ئیددیعای ئیمکانی تیۆرییەکی عەینی، بەڵکو مەبەست هۆگرییەکی جددییە سەبارەت بەو ڕۆڵەی کە تیۆرییەکانی بانگەشەکاریی عەینییەت گێڕاویانە. ئێمە ئەم پێوەندییەمان بە «ڕەهەندی ڕاڤەیی» ناوزەد کردووە. جگە لەمە جۆری ئەو مانایەی کە فوکو ئێستا (لەڕێگەی شێوازی جینالۆژییەوە) دەیدۆزێتەوە، پێوەندی لەگەڵ گرنگیی بەرفراوان بوون و بڵاوبوونەوەی زانستە کۆمەڵایەتییە بەناو عەینییەکان لە ڕوانگەی کۆمەڵگاوە، دەبێت، فوکو ناچار بووە بۆ دیاری کردنی ئەم جۆرە مانایە، گیرۆدەی ئەو جۆرە چالاکییە بێت کە ئێمە بە (تعبیر) ناوزەدمان کردووە.

ئێستا دەتوانین بۆ سەر پرسیاری یەکەممان بگەڕێینەوە. ئایا زانستە کۆمەڵایەتییەکان دەتوانن، وەکو زانستە سروشتییەکان، خۆیان لەپێش زەمینەی کردارە کۆمەڵایەتییەکان ڕزگاربکەن کە مەرجی بوونی ئەم زانستانەیە و ئەگەر بتوانن وەها بکەن، لەم حاڵەتەدا گرنگیی ئەو دەرەنجامانەی کە ئەم زانستانە دەتوانن لە ڕووی زانستییەوە بەدەستی بێنن چییە؟ بەمەبەستی ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی تایبەتی کردارە پێش زەمینەییەکان لە خوێندنەوەی مرۆڤەکاندا، دەبێ سەرەتا ئەوە وەبیربێنینەوە کە لە زانستە سروشتییەکانیشدا، پێش زەمینەیەک کە پێکهاتووە لە تەکنیکەکان، تەفزیل کردنی یەکسان و تێگەیشتنی هاوبەش

لە پێوەندی و هاوپێوەندی بە گریمانە وەرگیراوە، واتە کۆی ئەو شارەزاییانەی کە لە ڕێگەی پەروەردە و فێرکردنەوە، فێریان دەبین و بەشێک لەو شتە پێک دێن کە کوهن پێی دەڵێت «چوارچێوەی دیسپلینی - disiplinary matrix» زانست. (Kuhn, scientific Revolutions, p. 182» فوکو لە بابەتێکی کورت و ناتەواودا پێوەندییەک لەنێوان زانستی سروشت و زانستی مرۆڤدا دروست دەکات و بەراوردێک ئەنجام دەدات. فوکو بەراوردێک لەنێوان بەرفراوانبوونی تەکنیکە دیسپلینییەکانی سەدەی هەژدەو سەرهەڵدانی تەکنیکەکانی دادوەریی لێ پێچینەوە لەسەدەکانی ناوەڕاستدا ئەنجام دەدات. ئەم جۆرە تەکنیکە دادوەرییانەی دیاری کردنی حەقیقەتەکان بەشێوەیەکی سەربەخۆو یەک لایەنە کە ڕەگ و ڕیشەیان لە دادگا تازە دامەزراوەکانی سەدەی دوازدەو سێزدەدا بوو، دواتر لە ڕووی جیاوازدا لق و گەڵایان لێ کەوتەوە و بڵاوبوونەوە. «ڕەنگە ئەم وتەیە ڕاست بێت کە لە یۆناندا زانستی بیرکاری لە هەناوی تەکنیکەکانی پێوانەوە (ئەندازەگیری) لە دایک بوو؛ بەهەرحاڵ زانستی سروشت لە کۆتایی سەدەکانی ناوەڕاست تارادەیەکی زۆر لە هەناوی کرداری لێ پێچینەوە و پشکنیندا لە دایک بوو» (پێشوو، ل٢٢٦).

لەسەردەمی ئەنکیزسیۆن (پشکنینی بیروباوەڕ) دابوو کە لێ پێچینەوە نموونەی کردەیی خۆی دۆزییەوە، بەڵام جێبەجێکارانی (زانستە سروشتییەکان) شێوازی لێکۆڵینەوەی زانستە سروشتییەکانیان پاڵاوت و لەم جۆرە پێوەندییە سەرەتاییە لەگەڵ دەسەڵات جیایان کردنەوە. بەم چەشنە تەکنیکەکانی لێکۆڵینەوە و ئەو توێژینەوەی کە «واقیعییاتەکان» دەبینێ و وەسفیان دەکات و دەیانسەلمێنێت، لە چوارچێوەی دەسەڵاتی پاشایەتی و کەنیسەدا لە دایک بوون.

بەڵام سەبارەت بە زانستەکانی مرۆڤ، بابەتەکە جیاوازە. زانستە مرۆڤایەتییەکان «کە بۆ ماوەی سەدەیەک ئەو هەموو شادی و کامەرانییەیان بە مرۆڤایەتی بەخشیوە، جوزئیاتی بچووک و ئازاردەری دەزگا دیسپلینییەکان و شێوازەکانی لێ پێچینەوەی ناو ئەم دەزگایانە، چوارچێوە تەکنیکییەکانیان پێک دێن» (پێشوو، ل٢٢٦)، بەڵام تاکو ئێستاش ئەم زانستانە نەیانتوانیوە لە زێدی خۆیان دابڕێن. زانستە کۆمەڵایەتییەکان «چاوەدێرێکی گەورەی» هاوتای گالیلۆیان لە زانستە سروشتییەکاندا نەبووە. شێوازەکانی موعایەنە و تۆمارکردن، بەردەوام هەرچەندە بە تەواوی نا، بەڵام لانی کەم لەنزیکەوە پێوەندییان لەگەڵ دەسەڵاتی دیسپلین گەریدا هەیە کە لە هەناوی ئەودا نەش و نمایان کردبوو. هەڵبەتە هەندێ

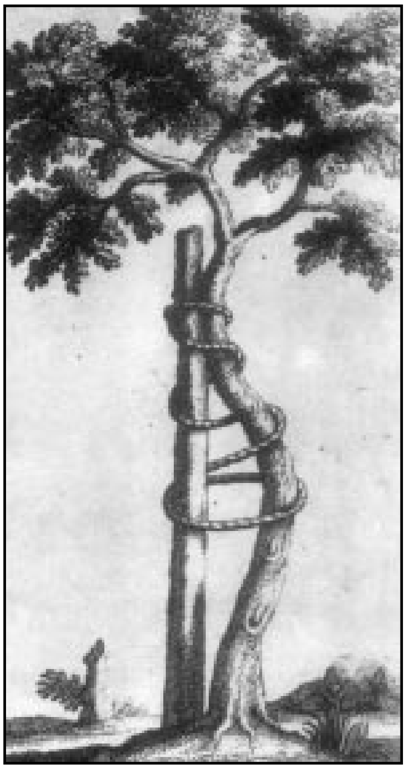

ن. ئاندرێ. ئەرتۆپدی یان هونەری پێشگیری و چاکسازی خواروخێچی جەستەی منداڵان (١٧٤٩)

گۆڕانکاریی سەرەکی و کۆمەڵێک پێشکەوتن لە تەکنیکدا ڕوویان داوە. شێوازی دیسپلینی نوێ سەریان هەڵداوە و ئەم شێوازانە پێوەندییەکی ئاڵۆزیان لەگەڵ دەسەڵاتدا دروست کردووە. بەم شێوەیە فوکو لەسەر ئەو بڕوایەیە کە ئەم گۆڕانکارییانە تەنیا کۆمەڵێک تەعدیل و نەرمی و دڵۆڤانین و سەربەخۆییە بەڵێن دراوە کە پێک نەهاتووە و لە ئاکامدا ئێمە پێمان نەناوەتە ئاستانەی زانستی سەربەخۆوە.

بۆچی ئەم جۆرە جیاوازییە لە شێوازی کردەوەی چوارچێوەی دیسپلینی لە هەمبەر زانستە سروشتی و زانستە کۆمەڵایەتییەکان هەیە؟ (١) بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە سەرەتا بە دووروودرێژی، شێوازی کردەوەی کردارە پێش زەمینەییەکانی زانستە سروشتییەکان تاوتوێ بکەین. شارەزایی و تەکنیکە ئاڵۆزەکان بە چەشنێکی ڕوو لە زیاد، دەرفەتی ئەوەی بە زانا نوێیەکان دەدات بابەتەکان «بپاڵێون» (٢) و بەم جۆرە لەنێو چوارچێوەیەکی ڕواڵەتی (صوری)دا دایان بنێن. بەم چەشنە زانا مۆدێرنەکان دەتوانن تایبەتمەندیی شتەکان لە دەقی مرۆیی تایبەت بەم شتانە تەجرید بکەن (دابماڵن) و پاشان ئەم جۆرە تایبەتمەندییە بێ مانایە تەجریدکراوانە لە ڕێگەی یاسای وردەوە بە یەکترەوە ببەستن. ئەو کردارانەی کە بە مەرجی ئیمکانی زانستە سروشتییەکان لە قەڵەم دەدرێن، وەکو هەموو چەشنە

شارەزاییەکی تر، هەندێ شارەزایی لەخۆ دەگرن، کە ناتوانرێت لە ڕێگای ڕێساو یاسای وردو دەقیقەوە بەدەست بهێنرێن. کۆهن جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە ئەم جۆرە شارەزاییانە لە ڕێگەی خەریک بوون بە بابەتە نموونەییەکانەوە بە دەست دێت و پۆلانی(٣)، (Polanyi) زیاتر دەچێتە پێش و دەڵێ ناتوانین ئەم جۆرە شارەزاییانە لە ڕووی کتێبەکانی قوتابخانەوە فێربین، بەڵکو دەبێ لە ڕێگەی قوتابییەتی لە کاروکردەوەدا فێریان بین. سەرەڕای ئەمە، کردەوە و تەفزیلاتی (پەسەندکردن) ڕۆژانەی ئێمە پێش وەخت ئەم جۆرە شارەزاییە زانستییانە لەخۆ دەگرن، تاڕادەیەکی ئەوتۆ کە ناتوانرێت ئەم جۆرە شارەزاییانە هەروەکو ئەو تایبەتمەندییە سروشتییانەی لە دەرەوەی دەق و سەربەخۆن و ئەمانە بۆخۆیان ئاشکرایان دەکەن، لە دەق جیابکەینەوە. بەم دووهۆیە ناتوانرێت کرداری زاناکان لەژێر ئەم جۆرە ڕێساو یاسا ئاشکرایەدا تاوتوێ بکرێت کە هەر ئەم کردارانە ڕێکوپێک کردن و خستنەڕووی (ئەم ڕێساو یاسایانە) مومکین دەکەن. بەپێی وتەی کۆهن، زاناکان «شێوەیەکی ناسین کە لە مەعریفە پۆلێن کراوەکانی ناو ڕێسا، یاساو پێوەرەکانی دەستنیشان کردن و ناسینەوە، کەمتر ڕێک و پێکن و هێند ڕاڤە هەڵناگرن». (Kuhn, Scielntific Revdutions, 2nd,ed, P.192.)

بەڵام خاڵی گرنگ بۆ زانستە سروشتییەکان ئەوەیە کە زانستی سروشتی ڕێک تا ئەو شوێنە سەرکەوتووە کە ئەم جۆرە کردارە پێش زەمینەیانەی کە دەرفەتی هاتنە ئارای زانست دەڕەخسێنن بە حەقیقی و سەلماو دەژمێردرێ و زاناکان وەبەرچاوی ناگرن.

زانستە مرۆڤایەتییەکان بەردەوام هەوڵ دەدەن لە پانتایی وەلانانی (حذف) هەر چەشنە گەڕانەوەیەک بۆ پێش زەمینەیی کردارەکان، کەڵک لە زانستی سروشتی وەربگرن.

جێبەجێکارانی (زانستە مرۆڤایەتییەکان) هیوایان وایە بەهۆی بەدەستهێنانی هاوڕایی و(إجماع) لەسەر ئەو شتانەی پێوەندییان بە (خوێندنەوەکانی ئەوانەوە هەیە) و لە ڕێگەی دروست کردنی شارەزایی هاوبەش بۆ سەیرکردنی دیاردەکان، دەتوانن کردارە پێش زەمینەییەکانی زانستە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێک بە هەمان شێوازی زانستە سروشتییەکان، بە حەقیقی و سەلماوی لە قەڵەم بدەن و وەبەرچاوی نەگرن. بۆ نموونە توێژەرەکان ئێستا تەمسیلە پێش زەمینەییەکانی وەکو مۆدێلی کۆمپیووتەری بە سەلماوو حەقیقی دادەنێن و لەهەندێ تەکنیکی هاوبەشی وەکو پرۆگرامسازیدا ڕادەهێنرێن و پەروەردە دەکرێن، بەو هیوایەی کە بتوانن تایبەتمەندی و فاکتەری ئەو بێ ماناییەی کە لەم جۆرە ڕوانگەیەوە سەرچاوە دەگرێ لە ڕێگەی ڕێسای وردەوە ڕوون بکەنەوە. زانستە کۆمەڵایەتییە ڕێسامەندەکان لەوانەیە بەهۆی بوونی ئەم جۆرە تەکنیکانە بە مەبەستی پێک هێنانی ڕێسای ڕواڵەتی، جێگەی خۆیان بکەنەوە؛ بەڵام هەر جۆرێک بێت ئەم کارە تەنیا لە ڕێگەی وەلانانی شارەزایی و دەزگاو دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان و بونیادە دەسەڵاتییەکانەوە ئەنجام دەدەن کە دەرفەتی تەجریدی تایبەتمەندی و خەسڵەتەکان دەڕەخسێنێ. هەرچۆنێ بێت، ئەم جۆرە شارەزاییانە و دەقی کردارە کۆمەڵایەتییە پۆلێن کراوەکانی ناوی، ڕەگەزی دەروونی زانستە کۆمەڵایەتییەکانن، هەروەک چۆن شارەزایی تاقیگەیی زاناکان، بەشی دەروونی مێژوو و کۆمەڵناسی زانست پێکدێنن، چونکە ئەگەر زانستە مرۆڤایەتییەکان لافی خوێندنەوەی چالاکییە مرۆییەکان لێ دەدەن، لەم حاڵەتەدا بە پێچەوانەی زانستە سروشتییەکان دەبێ هەمان چالاکیی مرۆیی ڕوون بکەنەوە کە دەرفەتی خودی ئەو زانستانە دەڕەخسێنن.

بەم شێوەیە لەکاتێکدا لە زانستە سروشتییەکاندا، دامەزراندنی زانستی ڕێسامەند و بێ نەیار کە بابەتی پێوەندیدار بە بونیادی جیهانی سروشتی پێناسەو چارەسەر بکات، بەردەوام مومکین و بە زۆری گونجاو و خوازراو بووە، لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا بوونی ئەم جۆرە زانستە نۆرماڵە بێ نەیارە تەنیا بەو مانایە دەبێ کە پەیڕەوێکی دۆگم، خۆی لە ڕێگەی دەسکەوتە زانستییەکان سەقامگیر نەکردووە، بەڵکو بەهۆی وەبەرچاونەگرتنی کردارە پێش زەمینەییەکان و وەلانانی هەموو پەیڕەوە نەیارەکان، خۆی چەسپاندووە. بەجۆرێکی دیکە، بەم شێوەیە ئەرکی سەرەکیی پشکنین و توێژینەوەی پێش زەمینەی کردارەکان و ماناکانیان قەدەغە کراوە. ئەو خاڵەی (دەبێ سەرنجی بدەینێ) ئەوەیە کە زانستە سروشتییەکان تەنیا وەکو زانستی نۆرماڵ دەتوانن بوونیان هەبێت، هەڵبەتە دەبێ زانستی نۆرماڵ دەرفەتی شۆڕشە زانستییەکان قبووڵ بکات و ئەگینا ناتوانێ هزرو بیرۆکە سەرەکییە نوێیەکان پەسەند بکا، بەڵام واتای شۆڕش ئەوەیە کە کێشمەکێشێک لە تەعبیرو تەفسیرەکاندا وجوودی هەیە و سەبارەت بە بابەتە گرنگەکان و شێوازی پاساو هێنانەوە بۆیان هیچ هاوڕایی و ئیجماعێک لەئارادا نییە؛ بەبێ کێشمەکێشێکی ئەوتۆش پێشڤەچوونی زانستی نۆرماڵ نامومکین دەبێت، بەڵام نۆرماڵ بوونی هەر زانستێکی کۆمەڵایەتی تایبەت بەو واتایەیە کە ئەم زانستە توانیویەتی بەسەرکەوتوویەکی تەواوەوە، پێش زەمینەی کۆمەڵایەتیی خۆی پشت گوێ

بخات و وەبەرچاوی نەگرێت. ئەو پێش زەمینەیەی کە بابەت و شێوازەکانی خودی ئەم زانستە مومکین کردووە. بەم جۆرە ئەو زانستەی کە هەر لە بنەڕەتدا خۆی بەم شێوەیە بەر تەسک دەکاتەوە تەنیا دەتوانێ هەندێ ڕێسای پێشبینی کردنی زۆر بەر تەسک بدات بەدەستەوە. چارلز تیلۆر لە وتارە گرنگەکەی خۆیدا لەژێر ناوی «تەعبیرو زانستی مرۆڤ» (١٩٧١)(٤) ئەم بەڵگەیەی هێناوەتەوە. ئەو جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە زانستی سیاسەتی عەینی بەهۆی تۆڕی ڕێکوپێکی چەمکە ئابووری - کۆمەڵایەتییەکانی، بۆ خۆی پێش وەخت کردارە کولتوورییە ڕۆژئاواییەکانی ئێمە لەخۆ دەگرێت کە مرۆڤی وەکو تاکی تەنیاو گۆشەگیر بەرهەمهێناوە. ئەو تاکانەی کە لەپێناوی دابین کردنی پێداویستییەکانی خۆیان و پێکهێنانی کۆمەڵگاکان پێوەندییەکی پەیمانی (کۆمەڵایەتی) یان لەگەڵ تاکەکانی تردا دروست کردووە. تیلۆر بەڵگە دێنێتەوە کە زانستی کۆمەڵایەتی عەینی، لەبەرئەوەی ئەم کردارە پێش زەمینەییانە بێ ئەملاو ئەولا بە حەقیقی و سەلماو دادەنێت، بە ناچار بێ توانایییە لەپێشبینی کردن و ڕوونکردنەوەی دیاردەیەکی وەکو بزووتنەوەی هیپییەکان و ئەو شۆڕشە کولتوورییە بەربڵاوەی کە هەندێ جار لەم بزووتنەوەیەدا بەدیارکەوت، بەڵگەی تیلۆر ئەوەیە کە زانستی کۆمەڵگا تەنیا بەهۆی تێگەیشتن لە واتای کردارە کولتوورییە پێش زەمینەییەکان لە ڕوانگەی تاکە گیرۆدەکانەوە، دەتوانێت پێشبینیی دیاردەیەکی ئەوتۆ بکات یان لانی کەم لەدوای ڕوودان لەماناکەی تێبگات.

بێگومان بیروبۆچوونی تیلۆر لەم بارەیەوە ڕاستە کە زانستی کۆمەڵگای تەئویلی بەو مانایەی کە ئەو دەیخاتە ڕوو، بۆ تێگەیشتن لەو بزووتنەوانەی کە هاوشێوەی ئەو بزووتنەوانەن کە لە کۆتایی دەیەی (١٩٦٠) ڕوویان دا، بەسەر زانستی کۆمەڵایەتیی عەینیدا ئەفزەلیەتی هەیە، بەڵام لە ڕوانگەی فوکووە زانستی تەئویلی یان زانستی پێوەندییە نێوان زەینییەکان (Inter Subjectivistiche) هەندێ بەرتەسکیی زاتی و دەروونییان هەیە کە ڕێک بە هەمان ڕادەی بەرتەسکییەکانی زانستە کۆمەڵایەتییە عەینییەکان گرنگ و جددین.

لە ڕاستیدا ئەگەر بۆچوونی فوکو ڕاست بێت، دانانی ڕوانگەی کار بەدەستی کۆمەڵایەتی لە هەمبەر گرنگیی کردارە پێش زەمینەییەکان لەجیاتی ئەو تۆڕە عەینییەی کە کردارە پێش زەمینەییەکان وەلادەنێت، هەرچەندە خۆی لەخۆیدا بەرەو پێش چوونێکە، بەڵام لەگەڵ گیروگرفتی میتۆدۆلۆژیی سەرەکی هاوشێوەی (کردارە پێش زەمینەییەکان) بەرەوڕوودەبێتەوە، چونکە لە ڕوانگەی شیکردنەوە تەعبیرییەکان، کار بەدەستی کۆمەڵایەتی وەکو هیپییەکان، تەنانەت بەر لە زانا کۆمەڵایەتییە عەینییەتگەراکان، بێ ئاگان لە ڕەوتی ڕوو لە زیادی بابەتسازی مرۆڤ کە لەکۆمەڵگادا ڕوو دەدات. بێگومان بزووتنەوەی دژی کولتووری باو لە تێگەیشتنی خۆیدا ڕاست بوو. ئەم کاربەدەستانە لە ڕاستیدا لەگەڵ ئەو جۆرە (إجماع) و هاوڕاییەی کە سەرجەم کۆمەڵگاو زانستە کۆمەڵایەتییەکان وەکو بارودۆخێکی سروشتی و خوازراو بەشتێکی سەلماوو حەقیقییان دەزانی، دژایەتییان دەکرد و سەرەنجی هەموو لایەکیان بۆ ئەم بارودۆخە ڕادەکێشا، بەڵام ئەوان سەبارەت بە گرنگیی خۆیان بە تەواوی لە هەڵەدابوون؛ لە ئاکامدا ئەگەر تیۆریی تەئویلیش بیەوێت بچێتە ناو ڕوانگەی ئەوانەوە و شی بکاتەوە، حەتمەن بە هەمان ڕادە لە هەڵەدا دەبێت. بەپێی شیکردنەوەی فوکو ناتوانین بەشێوازێکی تەئویلی و لەسەر بنەمای واتا نێوان زەینییەکەیان لە کردارە پێش زەمینەییەکان تێبگەین. هەروەک چۆن بابەتەکانی زانستە کۆمەڵایەتییەکان بریتین لە بەخشینی نەزم و ڕێکوپێکی ڕوو لە زیاد بەشتەکان لە ژێر ناوی دابین کردنی خۆشگوزەرانی «رفاه» (واتە بە وتەی فوکو بایۆ - دەسەڵاتن)، هەر بەم جۆرە ئەو واتا نێوان زەینییە یان هاوبەشەی کە تیلۆر وەکو بنەمای شیکردنەوەکەی خۆی دەستیان بۆ دەبات، بۆ خۆیان بەرهەم ڕەوتێکی درێژ خایەنی سوژەسازی مرۆڤن لەکولتووری ئێمەدا.

هەوڵی تەئویلی تیلۆر بە مەبەستی دانان و دەرجکردنی پێش زەمینەی کردارەکان لە شیکردنەوەی خۆیدا، هەنگاوێکی گرنگە بۆ پێکهێنانی چاکسازی لە زانستە کۆمەڵایەتییە عەینییەتگەراکان کە ئەم کردارانە لە چوارچێوەی مەعریفیی خۆیان وەلادەنێن، بەڵام بۆچوونی موبالەغە ئامێزی تیلۆر سەبارەت بە گرنگیی کۆمەڵایەتیی بزووتنەوەی دژی کولتووری باو (کە ئاکامی هەوڵی ئەوبوو بۆ وەبەرچاوگرتن و تێگەیشتن لە بیروبۆچوونی کار بەدەستە کۆمەڵایەتییەکان) دەریدەخات کە ناتوانین گریمانەی ئەوە بکەین کە کار بەدەستە کۆمەڵایەتییەکان بەشێوەیەکی ڕوون یان تەنانەت نادیاریش ئاگایان لە مانای چالاکییەکانی خۆیان هەیە و یان لانی کەم بەو مەفهوومەی کە فوکو بۆ (مانا) هەیەتی دیارنییە کە چۆن چالاکیی ئەوان کاریگەریی لەسەر پێشڤەچوونی «ئەو بارودۆخە ستراتیژییە ئاڵۆزە دەبێت لە کۆمەڵگایەکی تایبەتدا» (مێژووی جنسییەت، ل٩٣). تەنیا شیکردنەوە تەعبیرییەکانی جۆری فوکو دەرفەتی ئەوەمان بۆ دەڕەخسێنێت هەتا لانی کەم لەدوای

ڕووداني ڕووداوەکان لەوەتێبگەین چۆن بزووتنەوەی دژی کولتووری باو، زۆر بە ئاساني ئامادە بوو هاوکاری (لەگەڵ سیستەمی سەقامگیر)دا بکات و یارمەتیی هەموو ئەو ڕەوتانەی ناو کولتوور بکات کە لە دژیان ڕاپەڕیبوو؛ واتە ئەو ڕەوتانەی کە دروستکەری زانستی کۆمەڵایەتیی عەینییەتگەراو زەینییەتگەران و لە ئاکامدا ئەم زانستانە حەتمەن ناتوانن لێیان تێبگەن.

لەپاش پەسندکردني گرنگیی کردارە پێش زەمینەییەکان، پرسیارێکی تر (دووەم) کە سەرهەڵدەدات ئەوەیە ئایا خودی ئەم کردارانە دەتوانن ببن بە بابەتی تیۆرییەکی کۆمەڵایەتی. بەهێزترین وەڵامی مۆدێرن بۆ ئەم پرسیارە لە هەوڵی ماکس ڤیبەر بۆ پێشکەش کردني ڕوونکردنەوەیەکی تیۆری لە هەمبەر عەقڵانییەت و عەینییەتی ڕوو لە زیادیی ژیاني کۆمەڵایەتیدا خۆدەنوێنێت. ڤیبەر لەسەر ئەو بڕوایەیە کە عەقڵانییەت بەشێوەی بەرفراوانبووني بیرۆکراتییەت و هزری موحاسەبە گەرانە، لەسەردەمی ئێمەدا دەبێتە شێوازی سەرەکیی تێگەیشتن لە واقیعییەت.

ڤیبەر هەوڵی خستنەڕووی تەعبیرێکی عەقڵانی و عەینی لەسەرچۆنیەتیی بڵاوبوونەوەی سەرکەوتنی ئەم جۆرە هزرانە بەسەر کردارەکان و بەسەر لە خود تێگەیشتني ئێمەدا، دەدات و لە ڕێگەی ئەم شیکردنەوە زانستییە بەو دەرەنجامە دەگات کە «داماڵێنی جادوو لە جیهان» کە بەرهەمی بیرکردنەوەی موحاسەبە گەرانە بووە، نرخێکی زۆری هەبووە، تەنانەت لەسەر ئەو بڕوایەیە کە ئەم داڕشتني تیۆرییەی خۆیشی بەشێکە لەم ئاڵوگۆڕە جێگەی داخەی کە خۆی وەسفی دەکات، بەڵام هەروەک گەلێک شیکەرەوە و موفەسیر جەختیان لەسەر کردۆتەوە، شێوازە زانستییەکەی بەهیچ جۆرێک نەیدەتواني پاساو بۆ ئەم تێگەیشتنەی بێنێتەوە کە بودجەی عەقڵانییەت گەورەتر بووە لە ئەگەری هەر چەشنە سوودێکی. ڤیبەر بەگرنگی دان بەخاڵی دەسپێکی بابەتەکەی تەنیا دەیتواني ئاماژە بە دەرەنجامی پڕ لە دژایەتی و دوو لایەنانەی شیکردنەوەکاني خۆی و مەترسییە ڕوو لە زیادە کولتوورییەکان بکات.

هایدگەرو ئادۆرنۆ بۆ خۆبواردن لەم جۆرە دەرەنجامە پڕ لە دژایەتییەی کە لەبیروبۆچوونەکانی ڤیبەردا خۆدەنوێنێت بەڵگە دێننەوە کە ناتوانرێت تەعبیرێکی تەواو عەینی لە کردارە کولتوورییە پێش زەمینەیی و بەراییەکان بخرێتە ڕوو کە دەرفەت بۆ خودی پەیدا بووني تیۆری دەڕەخسێنێ، کەواتە ئێمە ناچارنین لە شیکردنەوە کۆمەڵایەتییەکانی خۆماندا ڕەوتی عەینی سازی زانست بەرەو پێشەوە ببەین و یارمەتیی بکەین، هەرچەندە دەتوانرێت ئەم کارە بکرێت و بەشێکی زۆری زانا کۆمەڵایەتییەکان ئەمەیان کردووە. سەرەڕای ئەمە هەروەکو هایدگەرو ئادۆرنۆ بڕوایان وابوو، مرۆڤ بەردەوام پێش وەخت لەنێو مەوقیعییەتێکی مێژوویی تایبەتیدا قەراری گرتووە، بەو واتایە کە گوزارشتی ئێمە لە گرنگی و مانای کردارە کولتوورییەکانی خۆمان ناتوانێت هیچ کاتێک بەری بێت لە داوەری بەهایی، بەڵکو بەردەوام تەعبیرو بۆچوون لەخۆدەگرێت. بکەری ناسین نەک هەر لە بنەڕەتدا لەدەرەوەی دەقدا نییە، بەڵکو خۆی بەرهەمی ئەو کردارانەیە کە خەریکی شیکردنەوەیانە. (ئەم دووانە) بۆ بەرگری کردن لەم بانگەشەو ئیددیعایەی خۆیان هێندە ئاماژەیان بە بەڵگەکان نەکردووە، بەڵکو لە ڕێگەی شیکردنەوەی جوزئیاتەکان بەرگرییان لەم بانگەشەی خۆیان کردووە: هایدگەر لە ڕێگەی شیکردنەوەی بونیادە گشتییەکانی مەوقیعییەتمەندی مرۆڤەکان و ئادۆرنۆ لە ڕێگەی تەعبیری ڕەخنەگرانەی مێژووی ڕەوتی بەرهەمهێناني مەعریفە پارێزگاری لەم ئیددیعایە کردووە.

لە بنیاتنانەوەی هەنووکەیی هزری فوکودا، پێویستە ئەوە بڵێین کە هەنگاوی گرنگی دواتر لەلایەن مێرلۆ - پۆنتییەوە هاویشترا؛ ئەو جەختی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە مرۆڤەکان وەکو دانا، حەتمەن بەندن بە مەوقیعییەتەوە، چونکە مەعریفە لە هەناوی ئیدراکەوە لە دایک دەبێت و ئیدراکیش کاری دەرککارێکی خاوەن جەستەیە، هەر بۆیە لە خودی خۆیدا مەوقیعییەتمەندە. بە هەرحاڵ گوزارشتی مێرلۆ - پۆنتی بۆ جەستەمەندی بەم مانایە، هێندە گشتییە کە ئاماژەی پۆنتی بە جەستەی مرۆڤ بەمەبەستی ڕوونکردنەوەی مەوقیعییەتمەندی، شتێکی زیاتر لە دەستنیشان کردن و دەربڕینی بابەتەکە نییە. سەرەڕای ئەمە، مێرلۆ - پۆنتی بە تێڕوانین لە بابەتی مەعریفەی عەینی لە ڕوانگەی بونیادەکانییەوە لەنێو ئیدراک، ڕەهەندی مێژوویی و کولتووری ئامادەیی جەستەیی لە مەوقیعییەتێکدا وەبەرچاو نەگرتووە و بەنادیاری وازی لێ هێنا. بە بڕوای ئێمە فوکو باشترین هەڵوێست لەنێوان ئەم هەڵوێستانە لە هەر حاڵەتێکدا وەردەگرێت و بەبێ ئەوەی ناوی هیچ کامیان بێنێت، بەشێوەیەک پەروەردەی دەکات کە دەبێتە هۆی زاڵبوون بەسەر هەندێ لە گیروگرفتەکان. فوکو دڵەڕاوکێی ڤیبەر سەبارەت بە ڕەوتی بە عەقڵانی بوون و بە عەینی بوون بە میرات وەردەگرێ کە ڕەوتی سەرەکیی کولتووری ئێمە و گرنگترین بابەتی سەردەمی ئێمەیە، بەڵام بە گۆڕینی زانستی ڤیبەری بۆ شیکردنەوەی جینالۆژییانە، شێوازی شیکردنەوەیەکی یەکگرتوو پێشکەش دەکات کە پلەوپایەیەکی بەرزی لەمەیلی پراگماتیستییانە هەیە و نە

تەنیا ئەم زانستە ڕەفز ناکات، بەڵکو وەکو بەشێکی پێویستی بیرکردنەوە وەبەرچاوی دەگرێت. فوکو هەروەکو هایدگەرو ئادۆرنۆ، جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە پێش زەمینەی مێژوویی کردارەکان،واتە ئەو کردارانەی کە دەرفەتی زانستە کۆمەڵایەتییە عەینییەکان دەرەخسێنن، بەهۆی تیۆرێکی بەری لە دەق و بەری لە بەهاگوزاری و عەینی قابیلی خوێندنەوە نین، بەڵکو ئەم کردارانە بۆ خۆیان، توێژەر بەرهەم دێنن و خستنەڕووی تەعبیرێک سەبارەت بە تاکی توێژەرو جیهانەکەی وەکو پێویست دەردەخەن. فوکو بەفێربوونی ئەم بابەتە لەمێرلۆ - پۆنتی کە بکەری ناسین خاوەنی جەستەیە، ئێستا دەتوانێ شوێنگەیەک بدۆزێتەوە و لەوێوە دەربیبخات کە توێژەر خۆی بیەوێ و نەیەوێ بەندە (مقید) بە مەوقیعییەتەوە.

مەوقیعییەتمەندی (بکەری ناسین) بەم جۆرە نمایش دەکرێت کە توێژەری خاوەن جەستە و هەروەها بابەتەکانی خوێندنەوەی (توێژەر) لە ڕێگەی تەکنەلۆژیای دەستکارو تەسەروف پێکردنێکی تایبەتییەوە بەرهەم هاتوون. هەروەها هەر ئەم ڕوانگەیە دەرفەتی ڕوونکردنەوەی ئەو واقیعەتە بە فوکو دەدات کە توێژەر هەڵوێستێکی هەیە کە لەو ڕوانگەیەوە ڕەخنە لە کردارە ناوبراوەکان دەگرێت، ئەو ڕەخنەی کە تەنیا لە ڕەفزی ناعەقلانیی عەقلانییەت زیاترە؛ ئادۆرنۆ ئەم ڕاستییەی بەشێوەیەکی ڕازئامێز بەجێ هێشتبوو. ئەگەر پەیکەری جەستەیی و ژینمەندی مرۆڤ شتێکی زیاترە لە بەرهەمی تەکنەلۆژیا دیسپلینە پیادەکراوەکان بەسەریدا، ئەوا ئەگەری ئەوە هەیە بتوانێ دیدگایەک بە ڕووی ئێمەدا بکاتەوە کە بتوانین لە ڕوانگەی ئەوەوە ڕەخنە لەم کردارانە بگرین و ڕەنگە تەنانەت ڕێگایەکمان نیشان بدات کە بەهۆیەوە بتوانین نەزعەیەک بەرەو عەقلانییەت و نەزعەی ئەم نەزعەیە بۆ حەشارسازی خۆی ڕوون بکەینەوە. مێرلۆ - پۆنتی پێشتر بەڵگەی بۆ ئەوە هێنابۆوە کە پەیکەری ژینمەندی مرۆڤ «عەقڵێکی تازە دەرکەوتووە» و هەوڵدانی بۆ داگیرکردنی جیهان بەشێوەیەکی تەواو، هەم بەرهەم هێنەری تیۆری و عەینییەت سەندووییە و هەم ئەم پێوەندییە (عللیی - هۆکاریی) و بەرهەم هێنانەیە حەشار دەدات. ئەو لەبیری دامەزراندنی «جینالۆژیای حەقیقەت» دابوو لەسەر بنەمای پەیکەری جەستەیی مرۆڤ. بێگومان جینالۆژیای حەقیقەتی فوکو لەسەر بنەمای جەستە، لە ڕواڵەتدا جیاوازە، بەڵام بە هەرحاڵ بیرەکە یەکێکە. هەرچەندە مێرلۆ - پۆنتی بەرلەوەی بتوانێ بیروئایدیاکانی خۆی بگەیەنێتە قۆناغی جێبەجێکردن، کۆچی دوایی کرد، بەڵام لەڕواڵەتدا بەرهەمەکانی ئەم دواییانەی فوکو لە ئاراستەی جێبەجێ کردنی ئەم بیرو ئایدیایانەدایە..❖

پەراوێزەکان

....

(١) ئەو بابەتانەی لە ڕووی فەلسەفییەوە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە سەریان هەڵداوە لەم وتارەی خوارەوەدا تاوتوێ کراون:

H. Drefus "Holism and Hermeneutics" Review of Meta Physies. Sept. 1980.

(٢) بەپێی بەڵگەخوازیی هایدگەر، ئەو بابەتانەی کە زانستەکان خۆیان پێوە خەریک دەکەن، بەهۆی بینینێکی پاڵێوراوی تایبەتییەوە بەرهەم دێن کە بە «hearbeitung» ناوزەدی دەکات. «هەر دیاردەیەکی نوێ کە لەناو یەکێک لە پانتاییەکانی زانستدا سەرهەڵدەدات هێندە دەپاڵێورێ تا لەنێو چوارچێوەی ئاوێتەیی و عەینی و نۆرمی تیۆرییەکەدا بە ئاسانی جێگە بگرێت. بگەڕێوە بۆ:

Heidegger, "Science and Reflection" in the Question Concerning Technology. (New york, Harper and Row, 1977), PP. 167, 169.

(٣) پۆلانی (K. Polanyi)، (١٨٨٦- ١٩٦٤) مرۆڤناسی ئابووری مەجەر.

ژێدەر

......

میشل فوکو، فراسوی ساختگرایی و هرمنیوتیک، هیوبرت دریفوس و پل رابینوا، ترجمه حسین بشیریه، تهران، (١٣٧٩).

٭ ئەم کتێبە دوو ساڵ بەر لە مردنی فوکو نووسراوە.